

КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НАБУВАЛЬНОЇ ДАВНОСТІ ACQUISITIVE PRESCRIPTION IN INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Проскуров М.В.,

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті висвітлені питання колізійного регулювання набувальної давності як інституту права власності, а також проведено аналіз законів про міжнародне приватне право та інших нормативних актів, що регламентують положення про міжнародні приватноправові відносини низки країн різних правових систем, що регулюють питання набувальної давності.

Ключові слова: набувальна давність, власність, колізійна прив'язка, міжнародне приватне право, строк, майно.

В статье освещены вопросы коллизионного регулирования приобретательной давности как института права собственности, а также проведен анализ законов о международном частном праве и других нормативных актов, регламентирующих положения о международных частноправовых отношениях ряда стран различных правовых систем, регулирующих вопросы приобретательной давности.

Ключевые слова: приобретательная давность, собственность, коллизионная привязка, международное частное право, срок, имущество.

The article highlights the issues of conflict regulation of prescription, as an institution of property rights, as well as an analysis of the laws on private international law and other regulations governing the provisions of international private law relations in several countries of different legal systems governing acquisitive prescription.

Key words: acquisitive prescription, property, collision binding, international private law, terms, possession.

Право набувальної давності в міжнародному приватному праві являє собою досить актуальну проблему. Якщо в законодавствах майже всіх держав світу регулювання нерухомого майна досить чітко визначено, то регулювання рухомих речей створює досить багато проблем, не дивлячись на те, що в державах встановлені колізійні норми з метою врегулювання таких відносин.

Після відомої справи, яка розглядалася в Греції (питання танкеру), постало питання з якого моменту має застосовуватись колізійна норма тієї чи іншої держави. Справа була вирішена таким чином, що виникнення права власності на майно за набувальною давністю регулюється колізійною прив'язкою *lex rei sitae* тієї держави, де воно знаходилося на момент спливу терміну набувальної давності.

Така позиція отримала своє закріплення в законах про міжнародне приватне право багатьох держав світу.

Як правило, в законодавствах держав колізійні норми, які регулюють відносини щодо набувальної давності, містяться в положеннях про право, що застосовується до речових прав та виникнення права власності.

Проаналізуємо практику законодавчого регулювання колізій у таких положеннях.

Серед держав германської сім'ї права колізійні питання права власності найповніше врегульовані у федеральних законах про МПрП Австрії 1978 р. і Швейцарії 1987 р. Так, у австрійському законі праву власності присвячено главу 5 (ст. 31-33), яка охоплює загальні правила щодо права власності, питання права власності на нерухоме майно, транспортні засоби.

Колізійні норми не вирішують питання по суті, а відсилають до тих або інших норм внутрішнього за-

конодавства. Такій характеристиці відповідає норма ст. 43 Вступного Закону 1896 р. до Німецького цивільного укладення, згідно з якою порядок набуття права власності на майно за набувальною давністю повинно регулюватися законодавством країни за місцем перебування майна на момент заволодіння.

Стосовно набуття й втрати права власності на речі (як рухомі, так і нерухомі) закон Австрії послідовно провадить колізійний принцип *lex rei sitae*. Відповідно до ч. 1 ст. 31 закону додатково встановлюється фактор часу: набуття і втрата права власності на речі, включаючи право володіння, регулюються законом держави, де річ перебуває в момент виникнення ситуації, пов'язаної з набуттям або втратою прав. Ст. 32 закону містить цікаве положення, згідно з яким правила ст. 31 поширюються також на нерухоме майно навіть тоді, коли воно перебуває у сфері дії інших внутрішніх колізійних норм. Принцип застосування закону місця знаходження нерухомого майна є імперативним і застосовується навіть тоді, коли інше рішення передбачено колізійними нормами іноземної держави, на території якої це майно знаходиться.

Австрійський закон, таким чином, виключає з колізійних питань права власності на нерухоме майно зворотне відсилання і відсилання до права третьої держави.

Принцип місця знаходження речі також передбачений ч. 2 ст. 31 закону для здійснення правової класифікації речей (віднесення їх до категорії рухомих чи нерухомих) і для визначення змісту речових прав.

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 33 правило *lex rei sitae* застосовується (але як виняток із загального правила про визначення права власності на транспортні засоби) до порядку арешту майна боржника на підставі закону чи судового рішення для забез-

печення позовів про компенсацію збитків, завданих транспортним засобом, або відшкодування витрат, пов'язаних із транспортним засобом [1].

Швейцарський Закон про МПрП 1987 р. розкриває колізійні питання набуття, реалізації та судового захисту права власності детальніше. Речове право, викладене в розділі 7 цього закону, що складається з трьох підрозділів, присвячених підсудності в питаннях права власності, права, що застосовується, та визнанню і виконанню рішень іноземних органів у галузі речових прав.

Аналіз колізійного регулювання питань права власності у швейцарському Законі про МПрП спонукає звернути увагу на наступне: закон проводить різницю у статусі нерухомого й рухомого майна. Так, правам власності на нерухомість присвячено ст. 99 закону. Частина 1 цієї статті встановлює для визначення речових прав стосовно нерухомого майна принцип *lex rei sitae*, причому без прив'язки до якогось моменту у часі.

У ст. 100 закону встановлюється загальне колізійне правило щодо рухомого майна. У цій статті встановлено різницю між відносинами набуття і втрати речових прав, з одного боку, і змістом та реалізацією речових прав на рухомість, з іншого. Згідно з формулюванням ч. 1 ст. 100, набуття і втрата речових прав на рухоме майно регулюються законом про місцезнаходження майна в момент діянь, на яких ґрунтується таке набуття або втрата. Що ж до ч. 2 цієї статті, то вона приписує регулювати питання змісту і здійснення прав на рухомість відповідно до *lex rei sitae*, без вказівки на певні часові критерії [2].

До Цивільного кодексу Іспанії протягом останніх десятиріч ХХ ст. кілька разів вносилися зміни й доповнення в частині колізійного права, зокрема законами 1974, 1979, 1980 і 1990 рр. Загалом в Іспанії діють колізійні норми ЦК в редакції 1974 р., які містяться у ст. 8-12 кодексу.

За своїм змістом статті ЦК Іспанії є доволі об'ємними, навіть містять приписи щодо різних інститутів приватного права. Так, ст. 10 кодексу регулює одночасно колізійні питання речового права й зобов'язальних відносин. Зупинимось на колізійних питаннях права власності (пункти 1-4 ст. 10).

На відміну від уже проаналізованих положень швейцарського Закону про МПрП, для іспанського не існує різниці в статусі рухомого й нерухомого майна. Генеральною прив'язкою, яка визначає закон, що застосовується до питань володіння, власності та інших прав як на нерухоме, так і на рухоме майно, за іспанським законом є прив'язка *lex rei sitae* (частини 1, 2 п. 1 ст. 10 кодексу). Пункти 2 і 3 ст. 10 присвячені визначенню прав на транспортні засоби й цінні папери. Закон про реформування системи міжнародного приватного права Італії від 31 травня 1995 р., як і іспанське законодавство, виходить з принципу *lex rei sitae* у вирішенні колізій стосовно власності й інших прав як на нерухоме, так і на рухоме майно (ч. 1 ст. 51). Однак норми італійського закону гнучкіші порівняно з положеннями іспанського кодексу. Так, відповідно до ч. 2 ст. 51 закону право місця перебування

майна регулює також питання набуття і втрати майна, але за винятком питань спадкування і випадків, коли передача речового права залежить від сімейних відносин або від контракту. Для вказаних випадків законом встановлено спеціальні колізійні норми. Отже, італійський закон не розрізняє питання змісту й реалізації речових прав, з одного боку, і питання набуття та втрати цих прав, з іншого.

Італійський закон формулює низку спеціальних колізійних норм у галузі права власності. Ст. 53 присвячена питанню набувальної давності (*usucapio*) рухомого майна (тут застосуванню підлягає закон держави, в якій майно знаходиться в момент закінчення встановленого терміну).

Не вбачаючи різниці у статусі нерухомого й рухомого майна, Закон про МПрП Італії не встановлює спеціальних правил щодо кваліфікації майна. Італійський закон досить гнучко підходить до питань правової кваліфікації та тлумачення. Ст. 15 закону встановлює, що іноземне право повинно застосовуватися відповідно до його власних критеріїв тлумачення і застосування, тобто закон фактично стоїть на позиції кваліфікації *lege causae* [3].

Закон про МПрП Польщі від 12 листопада 1965 р., чи не перший серед законів про МПрП, регулював колізійні питання речових прав ст. 24. Як і більшість актів у сфері колізійного права, польський закон формулює стосовно права володіння (ч. 3 ст. 24), права власності та інших речових прав (ч. 1 ст. 24) принцип закону місця знаходження речі. Але не розрізняється статус нерухомого й рухомого майна і питання виникнення та припинення права власності, а також зміна змісту речових прав, що регулюються законом місця знаходження речі в момент, коли мав місце факт, що тягне за собою відповідні наслідки.

Закон про міжнародне приватне право Румунії від 22 вересня 1992 р. також стоїть на позиції *lex rei sitae*. У ст. 49 цього закону зазначено, що речові права визначаються законом місця знаходження речі, якщо інше спеціально не встановлено законом. Ст. 50 румунського закону передбачає застосування принципу *lex rei sitae* також для класифікації речей на рухомі та нерухомі, але при цьому приписує дотримуватися загального положення про кваліфікацію (ст. 3 закону).

У Цивільному кодексі Греції 1975 р. безпосередньо речовому праву присвячена лише ст. 27, відповідно до якої речові права на рухоме й нерухоме майно визначаються за правом місця знаходження речі.

У Законі про міжнародне приватне право і процес Туреччини від 20 травня 1982 р. питання речових прав регулюються ст. 23. Ця стаття встановлює загальне правило *lex rei sitae* для регулювання речових прав стосовно рухомого й нерухомого майна (ч. 1). Цікаве правило містить ч. 3 ст. 23, відповідно до якої у випадку зміни місця знаходження рухомого майна речові права, які ще не виникли, регулюються законодавством останнього місця знаходження майна. Як зазначають коментатори турецького закону, такий підхід має на меті сприяння збереженню набутих прав.

Проект Закону про міжнародне приватне право Аргентини 1974 р. (ст. 16) встановлює для визначення права власності на будь-яке матеріальне майно, відчужуваності речі, класифікації речей у будь-яких правовідносинах майнового характеру принцип місця знаходження речі. В ч. 1 цієї статті наголошується, що правило *lex rei sitae* є винятковим. Однак ч. 2 ст. 16 містить декілька застережень, спрямованих на захист набутих прав. Так, зміна місця знаходження власності не зачіпає прав, набутих відповідно до закону місця, де власність перебувала на момент набуття цих прав. Зацікавлені особи повинні дотримуватися вимог і формальностей, встановлених законом нового місцезнаходження для набуття і збереження речових прав.

Слід зазначити те, що наведені положення аргентинського проекту були запозичені з міжнародних договорів країни, а саме: Договору Монтевідео 1940 р. про міжнародне цивільне право (ст. 32, 34, 35) і Кодексу Бугсаманте 1928 р. (ст. 121). Хоч проект закону про МПРП Аргентини не набув статусу офіційного документа, пропонувані ним підходи сприйняті законодавством у низці латиноамериканських країн.

У Цивільному кодексі Перу 1984 р. речовим правам присвячені ст. 2088-2093. Ці положення охоплюють загальний колізійний принцип щодо права власності (*lex rei sitae*), питання права власності на майно, яке перебуває в дорозі (закон країни призначення), питання захисту набутих прав, позовної давності для позовів щодо права власності, права власності на транспортні засоби. Як і законодавства більшості країн Латинської Америки в галузі МПРП, ЦК Перу приділяє значну увагу захисту набутих прав. Зокрема у ст. 2088 кодексу наголошується: «Виникнення, зміст і припинення прав на власність підпорядковані закону місця, де ця власність знаходилася в момент виникнення права».

Приписи Закону Парагваю від 23 грудня 1985 р. про доповнення Цивільного кодексу Республіки в частині колізійного права, які стосуються речових прав (ст. 16, 18, 19, 21), подібні до вищезгаданих положень аргентинського проекту, очевидно, запозичені з міжнародних договорів у галузі МПРП, учасником яких є Парагвай [4].

У колізійному законодавстві Китаю (Загальні принципи цивільного права КНР 1986 р.) визначено лише порядок застосування законів щодо набуття нерухомого майна (ст. 144 ЗПЦП встановлює у цьому відношенні принцип *lex rei sitae*).

У Цивільному кодексі Ємену 1992 р. колізійні питання права власності регулюються ст. 29, відповідно до якої володіння, власність, узуфрукт та інші речові права визначаються стосовно нерухомості законом місця знаходження, а стосовно рухомого майна – законом країни, де це майно знаходилося в момент, коли мав місце факт, що тягне за собою набуття або втрату вказаних речових прав. Загалом ця стаття репродукує положення ст. 28 ЦК Північного Ємену з кількома новелами, запозиченими з ЦК Південного Ємену (зокрема положення про узуфрукт) [5].

В Законі про Міжнародне Приватне Право України від 23 червня 2005 р. в пункті 3 статті 39 зазна-

ється, що виникнення права власності внаслідок набувальної давності визначається правом держави, у якій майно знаходилося на момент спливу строку набувальної давності [6].

В даному випадку Українське колізійне регулювання не стало робити винятку в регулюванні даного інституту.

Держави «сім'ї загального права», використовуючи тривалий час принцип особистого закону власника щодо права власності на рухомі речі, нині також переходять до принципу закону місця знаходження речі [7].

В міжнародних договорах набувальна давність також має місце. Так, відповідно до Конвенції, якою запроваджено Зразковий Закон про переказні векселі й прості векселі, підписаної в Женеві 7 червня 1930 року, кожна зі сторін вправі прийняти рішення про те, що, у разі втрати права за набувальною давністю або у разі закінчення строку позовної давності, на її території може бути пред'явлений позов до трансанта, який не забезпечив покриття векселя, або до трансанта чи індосанта, які неправомірно збагатилися. Таке ж право існує у разі закінчення строку позовної давності щодо акцептанта [8, ст. 15 додатку II].

Варто визначити основні тенденції колізійного регулювання у сфері речових прав.

По-перше, абсолютна більшість законодавчих актів і проектів законів про міжнародне приватне право формулюють стосовно вибору компетентного закону в питаннях права власності генеральний колізійний принцип *lex rei sitae*. Винятки із цього принципу залежать від статусу майна у тій чи іншій справі, від характеру правовідносин щодо майна.

Деякі ранні акти про МПРП не розрізняють рухоме й нерухоме майно при вирішенні колізій з питань права власності. Такий підхід виключає в багатьох випадках необхідність запровадження спеціальних правил про колізійні питання класифікації речей. Що ж до пізніших законів, то тут колізійні питання права власності на нерухомість відрізняються від прав на рухоме майно. Зазвичай встановлюється прив'язка до права країни, де майно перебувало в момент виникнення права власності. По-перше, така постановка питання сприяє захистові набутих прав на рухоме майно. По-друге, за такої ситуації виникає потреба у встановленні положень щодо вибору права, яке застосовується до класифікації речей. Слід також зазначити, що подібні правила не завжди узгоджуються із загальними приписами про кваліфікацію, оскільки останні зазвичай виходять з концепції кваліфікації *lege fori*, а кваліфікація майна, як правило, відбувається за законом його місця знаходження.

У багатьох зазначених нормативних актах розрізняються такі категорії речових прав, як зміст і здійснення речових прав, набуття і втрата права власності (особливо на рухоме майно). Останні, на відміну від перших, зазвичай прив'язуються до певного моменту часу, коли мала місце обставина, внаслідок якої право виникло або було втрачене.

Отже, в міжнародному приватному праві набувальна давність, як правило, міститься в законо-

давствах держав. Колізійні норми, які регулюють відносини щодо набувальної давності, містяться в положеннях про право, що застосовується до речових прав та виникнення права власності. Основною колізійною прив'язкою для регулювання відносин щодо виникнення права власності є *lex rei sitae*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. ред. Е.А. Васильев. – М., 1993. – 544 с.
2. Кисіль В.І. Міжнародне приватне право: Питання кодифікації. – К. : Україна, 2005.
3. Гражданское и торговое право зарубежных государств: учебник / Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. Т. I. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 560 с.
4. Juan Miguel Ossorio Serrano. La usucapión liberatoria // Revista de derecho privado. № 66, 1982. P. 339–364. Гражданское и торговое право капиталистических стран / Под ред. В.П. Мозолина, М.И. Кулагина. – М. : Высшая школа, 1980.
5. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року // Урядовій кур'єр. – 2005. – 31 серпня.
6. Charles P. Sherman. Acquisitive prescription. Its existing world-wide uniformity // The Yale law Journal, Vol. 21, № 2 (Dec 1911), pp. 147–156.
7. Конвенція про правову допомогу і правовідносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах за участю держав СНД від 22 січня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 417.